

รัฐ ชุมชน และองค์กรศาสนา: ตัวแสดงและบทบาทในเครือข่ายการจัดการไฟฟ้าฉุกเฉิน เพื่อความปลอดภัยในจังหวัดชัยภูมิ

อัญชิรญา จันทระปิฎก^{1*}

วิมลศิลป์ ประจักษ์ชัยภูมิ²

ชนินทร์ ศรีโยยอด³

สุวิชญา จันทระปิฎก⁴

Received: April 8, 2026 Revised: April 27, 2026 Accepted: April 28, 2026

บทคัดย่อ

การจัดการไฟฟ้า เป็นปัญหาสาธารณะหนึ่งที่มีความซับซ้อนและยากต่อการจัดการกับปัญหาเกินกว่าที่ภาครัฐจะรับมือได้โดยลำพัง การทำงานแบบเครือข่ายจึงกลายเป็นแนวทางที่ได้รับความสนใจมากขึ้น การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาตัวแสดงและบทบาทของตัวแสดงในเครือข่ายการจัดการไฟฟ้าฉุกเฉิน จังหวัดชัยภูมิ จากตัวแสดงสามภาคส่วน ได้แก่ ภาครัฐ ภาคชุมชน และองค์กรศาสนา โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพแบบกรณีศึกษา ใช้การเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ให้ข้อมูลหลัก 11 คน และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม วิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา และการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า

ผลการศึกษาพบว่า การจัดการไฟฟ้าฉุกเฉินเกิดขึ้นภายใต้รูปแบบการทำงานแบบเครือข่าย ที่มีลักษณะความสัมพันธ์แนวนราบ และการปรึกษาหารือ ฟังพาดำเนินการระหว่างตัวแสดง โดยมีคณะกรรมการป่าชุมชนบ้านตาตรินทอง ทำหน้าที่เป็นตัวแสดงหลักของเครือข่าย ในขณะที่ภาครัฐ ได้แก่ หน่วยป้องกันรักษาป่า ขย.7 (ตาตรินทอง) และเทศบาลตำบลธาตุทอง ตลอดจนองค์กรศาสนา ได้แก่ วัดป่ามหาวัน เป็นหน่วยสนับสนุนภารกิจในมิติการสนับสนุนทรัพยากร ทั้งในการป้องกัน การเผชิญเหตุและการฟื้นฟู

คำสำคัญ: ไฟฟ้าฉุกเฉิน, การจัดการไฟฟ้า, เครือข่าย

¹ คณะศิลปศาสตร์และวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ email: anchiraya.ch@cpru.ac.th

² คณะศิลปศาสตร์และวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ email: wimone1@hotmail.com

³ คณะศิลปศาสตร์และวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ email: chanin.sriyoyod@gmail.com

⁴ สาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช email: suwitchaya.ch@gmail.com

State, Community, and Religious Organization: Actors and Roles in the Wildfire Management Network in Phu Long, Phu Laenkha Mountain Range, Chaiyaphum Province

Anchiraya Chantarapidok¹

Wimonsin Prungchaiyaphum²

Chanin Sriyoyod³

Suwitchaya Chantarapidok⁴

ABSTRACT

Wildfire management is a complex public problem that exceeds the capacity of the government to address independently. Consequently, network-based approaches have gained increasing attention. This study aims to examine the actors and their roles within the wildfire management network in Phu Long Forest, located in the Phu Laenkha Mountain Range, Chaiyaphum Province, involving three sectors: the government, the community, and religious organizations. A qualitative case study methodology was employed. Data were collected through in-depth interviews with 11 key informants and non-participant observation. Data analysis was conducted using content analysis and triangulation.

The findings reveal that wildfire management in Phu Long operates under a collaborative network model characterized by horizontal relationships, consultation, and interdependence among actors. The Ban Tat Rin Thong Community Forest Committee serves as the primary actor in the network. Government agencies, including the Forest Protection Unit Chaiyaphum 7 (Tat Rin Thong) and the That Thong Subdistrict Municipality, as well as religious organizations such as Wat Pa Mahawan, play supportive roles by providing resources for prevention, response, and recovery.

Keywords: Phu Long Forest, wildfire management, network

¹ Faculty of Arts and Science, Chaiyaphum Rajabhat University email: anchiraya.ch@cpru.ac.th

² Faculty of Arts and Science, Chaiyaphum Rajabhat University email: wimone1@hotmail.com

³ Faculty of Arts and Science, Chaiyaphum Rajabhat University email: chanin.sriyoyod@gmail.com

⁴ School of Political Science, Sukhothai Thammathirat Open University email: suwitchaya.ch@gmail.com

บทนำ

วันที่ 24 กุมภาพันธ์ของทุกปี เป็นวันรณรงค์ให้ปลอดภัยจากไฟฟ้าที่รัฐบาลไทยประกาศเพื่อกระตุ้นให้ประชาชนตระหนักในปัญหาไฟฟ้า อันเป็นต้นตอของควันพิษในประเทศ การรณรงค์ดังกล่าวสะท้อนถึงวิกฤตของปัญหาไฟฟ้าที่สร้างผลกระทบไม่เพียงแต่เรื่องควันพิษที่ส่งผลกระทบต่อสุขภาพของประชาชนเท่านั้น หากแต่ยังส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศของธรรมชาติ ตลอดจนเศรษฐกิจในระดับพื้นที่ด้วย ตามรายงานการดับไฟฟ้าของส่วนควบคุมไฟฟ้า สำนักป้องกัน ปรามปราม และควบคุมไฟฟ้า กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แสดงให้เห็นแนวโน้มของไฟไหม้ นับแต่ปี พ.ศ. 2557 - 2566 ในห้วงระยะเวลา 10 ปี ประเทศไทยมีการดับไฟฟ้าไปทั้งสิ้น 52,837 ครั้ง มีพื้นที่ที่ถูกไฟไหม้ได้รับความเสียหายทั้งสิ้น 1,008,946 ไร่ ซึ่งเป็นขนาดพื้นที่ใกล้เคียงกับพื้นที่ของกรุงเทพมหานคร ความเสียหายดังกล่าวใช้งบประมาณไปทั้งสิ้นกว่า 5 พันล้านบาท (ชาลี นวธราดล, 2567)

ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เป็นภูมิภาคที่เผชิญกับปัญหาไฟป่ารณรงค์มาจากภาคเหนือ ในปี พ.ศ.2568 พบว่ามีพื้นที่ถูกไฟไหม้ไปแล้ว 64,484.44 ไร่ ทั้งนี้จังหวัดชัยภูมิเป็นจังหวัดที่พบว่ามีพื้นที่ที่ถูกไฟไหม้สูงที่สุดในภูมิภาค โดยมีพื้นที่ไฟไหม้และเสียหายถึง 6,776 ไร่ และมีจำนวนการดับไฟทั้งสิ้น 115 ครั้ง (ส่วนควบคุมไฟฟ้า, ม.ป.ป.) เมื่อวิเคราะห์ไปยังสาเหตุของการเกิดไฟป่า พบว่า เป็นปัญหาที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยเชิงโครงสร้าง เช่น การใช้ประโยชน์ที่ดิน การเกษตรเชิงเดี่ยว ตลอดจนพฤติกรรมของมนุษย์ ส่งผลให้การจัดการไฟป่ามีลักษณะซับซ้อน ยากต่อการแก้ไขและท้าทายต่อการจัดการภาครัฐเสมอมา

เมื่อพิจารณาการจัดการเกี่ยวกับไฟป่าของภาครัฐ พบคุณลักษณะที่เป็นอุปสรรคต่อความสำเร็จในการจัดการไฟป่า คือ ภาครัฐมีระบบและบทบาทการจัดการไฟป่าเชิงสถาบันที่เข้มแข็ง ทว่าบทบาทในเชิงปฏิบัติการกลับอ่อนแอ กล่าวคือ หน่วยงานภาครัฐที่มีส่วนเกี่ยวข้อง อาทิ องค์การด้านป่าไม้ และการควบคุมไฟฟ้า ตลอดจนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มีอำนาจหน้าที่ตามกฎหมายที่ระบุให้ป้องกันและควบคุมไฟป่า อย่างไรก็ตามในเชิงปฏิบัติการกลับมีข้อจำกัดหลายประการ ได้แก่ 1) ข้อจำกัดด้านทรัพยากรของภาครัฐ อาทิ บุคลากร และงบประมาณที่จำกัดสวนทางกับพื้นที่รับผิดชอบที่ใหญ่เกินศักยภาพ 2) โครงสร้างการบริหารของหน่วยงานภาครัฐที่มีลักษณะแยกส่วน (Silo) ส่งผลให้การวางแผนและการตอบสนองต่อสถานการณ์ไม่บรรลุประสิทธิภาพเท่าที่ควร 3) ความสามารถในการเข้าถึงพื้นที่และข้อมูลเฉพาะเชิงพื้นที่ (อาทิ เส้นทาง สภาพภูมิประเทศ และพฤติกรรมการใช้ประโยชน์จากป่า เป็นต้น) มีไม่เพียงพอต่อการวางแผนและการตัดสินใจ ด้วยข้อจำกัดเหล่านี้ ทำให้การจัดการไฟป่าโดยรัฐยังคงเป็นความท้าทายในการบริหารจัดการเรื่อยมา

ดูเหมือนว่า การจัดการไฟป่าจะเป็นปัญหาที่ซับซ้อนเกินกว่าที่ภาครัฐจะจัดการให้บรรลุผลได้โดยลำพัง ในประเทศไทยพบว่า การจัดการไฟป่าในระดับพื้นที่สะท้อนภาพการทำงานแบบเครือข่ายมากขึ้น กฎหมายและนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรป่าไม้ มีทิศทางให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการดูแลและอนุรักษ์ป่าไม้มากขึ้น การดำเนินการแบบมีส่วนร่วมเกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมเมื่อเกิดแนวคิดให้ชุมชนที่ใช้ประโยชน์จากป่าเป็นผู้ดูแลป่า แนวคิดดังกล่าวเริ่มปรากฏครั้งแรกในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ที่บัญญัติเรื่องการมีส่วนร่วมระหว่างหน่วยงานของรัฐและราษฎรในท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาป่าไม้ และกลายเป็นจุดเริ่มต้นของการเกิดป่าชุมชน (สำนักจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ 10 ราชบุรี, 2558)

การดำเนินงานของป่าชุมชนเป็นรูปธรรมมากขึ้นเมื่อมีพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. 2562 ซึ่งเป็นกฎหมายหลักที่กำหนดบทบาทและแนวทางการดำเนินงานของชุมชนในการดูแลและอนุรักษ์ป่าไม้ ตามกฎหมายระบุให้ชุมชนจัดตั้งคณะกรรมการป่าชุมชนที่มาจากผู้นำและคนในชุมชน และกติกากองการใช้ประโยชน์ป่าชุมชน ภายใต้กรอบที่กฎหมายอนุญาต อย่างไรก็ตาม แนวทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมให้คนกับป่าสามารถอยู่ร่วมกันได้ มิได้มีเพียงการดำเนินการของป่าชุมชนเท่านั้น หากแต่ยังมีโครงการพุทธอุทยานด้วย ตามมติคณะรัฐมนตรี วันที่ 18 เมษายน 2538 คณะรัฐมนตรีได้มีมติให้สร้างมาตรการป้องกันและแก้ไขปัญหาพระสงฆ์ในพื้นที่ป่าสงวน โดยอนุญาตให้วัด สำนักสงฆ์ หรือที่พักสงฆ์สามารถก่อตั้งใน

บริเวณป่าสงวนได้ แต่พระสงฆ์ อุบาสก อุบาสิกา จะต้องดำเนินการดูแลและอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ และการปฏิบัติศาสนกิจจะต้องไม่ส่งผลกระทบต่อสภาพแวดล้อมธรรมชาติ ทั้งป่าชุมชนและโครงการพุทธอุทยาน เป็นการดำเนินการที่สะท้อนภาพความร่วมมือในการดูแลป่าร่วมกัน และทำให้เห็นบทบาทของตัวแสดงที่ไม่ใช่รัฐในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเด่นชัดขึ้น

ป่าภูหลง เป็นป่าต้นน้ำผืนสุดท้ายบนเทือกเขาภูแลนคา ที่มีอาณาเขตอยู่ภายในป่าชุมชนบ้านตาดรินทอง หมู่ที่ 6 ตำบลธาตุทอง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดชัยภูมิ และพื้นที่บางส่วนเป็นพื้นที่พุทธอุทยาน อันเป็นที่ตั้งของวัดป่ามหาวัน ป่าภูหลงเป็นที่รู้จักต่อสาธารณชนทั่วไปผ่านสื่อเมื่อได้เผชิญกับไฟป่าครั้งใหญ่ ในปี พ.ศ.2559 มีพื้นที่เสียหายจากไฟไหม้กว่า 3,000 ไร่ ภาพที่สื่อนำเสนอ คือ เจ้าหน้าที่ร่วมกับชาวบ้าน และพระสงฆ์ต่างชนภาชนะใส่น้ำวิ่งดับไฟอย่างโกลาหล ท่ามกลางเพลิงที่ลุกไหม้และกลุ่มควันหนาทึบ ภายหลังจากไฟป่าครั้งนั้นสงบลง สื่อนำเสนอภาพป่าภูหลงอีกครั้ง คือ ภาพที่เจ้าหน้าที่ ชาวบ้านและพระสงฆ์ช่วยกันปลูกต้นไม้ สร้างฝายชะลอน้ำ เพื่อฟื้นฟูพื้นที่ไฟไหม้ ด้วยเหตุนี้ป่าภูหลงจึงกลายเป็นที่รู้จักว่าเป็นผืนป่าที่มีรัฐ ชุมชนและวัดเป็นเครือข่ายช่วยกันดูแล

กรณีป่าภูหลงที่ปรากฏภาพความร่วมมือในลักษณะเครือข่ายนั้น ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการออกแบบเชิงนโยบายของรัฐ ที่ส่งเสริมให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการดูแลป่าตามหลักการป่าชุมชน รวมถึงการมีส่วนร่วมของวัดตามหลักการโครงการพุทธอุทยาน ในขณะเดียวกันก็เป็นผลมาจากการปรับตัวของตัวแสดงที่เป็นรัฐ และมีใช้รัฐ เพื่อตอบสนองข้อจำกัดของภาครัฐ ทั้งในด้านศักยภาพในการปฏิบัติการ ข้อมูลเชิงพื้นที่ ตลอดจนข้อจำกัดของโครงสร้างการบริหารแบบแยกส่วน (Ansell & Gash, 2008) สอดคล้องกับทิศทางการศึกษาการบริหารจัดการภาครัฐปัจจุบัน ที่ชี้ให้เห็นข้อจำกัดของการดำเนินการภายใต้ระบบราชการแบบรวมศูนย์ไปสู่การแสวงหาการมีส่วนร่วมในลักษณะเครือข่าย (Provan & Kenis, 2008; Wang & Ran, 2023) การจัดการไฟป่าภูหลงเป็นผลมาจากการทำงานร่วมกันของตัวแสดงหลายภาคส่วน ซึ่งมีบทบาทแตกต่างกันออกไป ทั้งในด้านการป้องกัน การเผชิญเหตุ และการฟื้นฟู ด้วยความหลากหลายดังกล่าวนำไปสู่ประเด็นที่ท้าทายในการประสานงาน การกำหนดบทบาทหน้าที่ ตลอดจนการจัดสรรทรัพยากรภายในเครือข่าย

แม้ว่าการมีส่วนร่วมในการจัดการไฟป่าแบบมีส่วนร่วมจะมีใช้เรื่องใหม่ในประเทศไทย และมีการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมอยู่บ้าง หากแต่การศึกษาที่มุ่งวิเคราะห์ตัวแสดงและบทบาทของตัวแสดงในเครือข่ายเดียวกัน ตลอดจนเห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างตัวแสดงยังคงมีไม่แพร่หลายนัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบาทขององค์กรศาสนา บทความนี้มุ่งศึกษาตัวแสดงและบทบาทของตัวแสดงแต่ละภาคส่วนในเครือข่ายการจัดการไฟป่าภูหลง เพื่อทำความเข้าใจบทบาทและความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในเครือข่าย ซึ่งจะเป็นประโยชน์สำหรับการอธิบายการทำงานเครือข่าย ตลอดจนข้อจำกัดเพื่อการพัฒนาการจัดการไฟป่าระดับพื้นที่ต่อไป

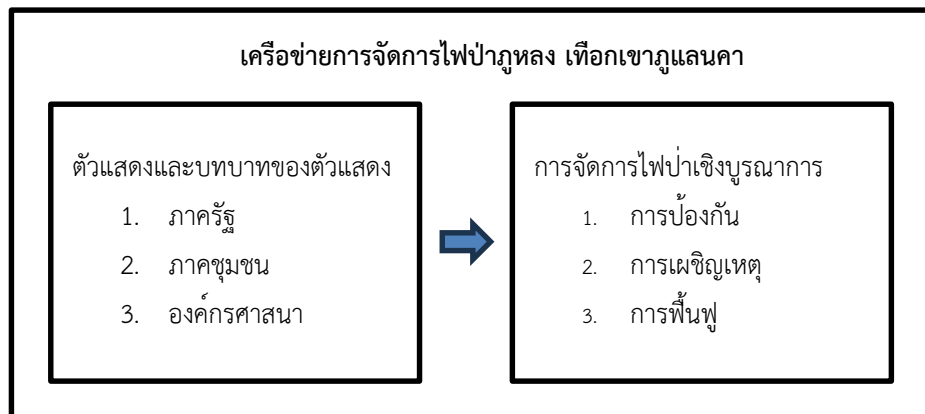
วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาตัวแสดงและบทบาทของตัวแสดงในเครือข่ายการจัดการไฟป่าภูหลง เทือกเขาภูแลนคา จังหวัดชัยภูมิ

กรอบแนวคิดในการวิจัย

การศึกษานี้ ผู้วิจัยได้พัฒนารอบแนวคิดการวิจัยจากบริบทการจัดการไฟป่าแบบบูรณาการ ที่นำเสนอว่าการจัดการไฟป่าไม่สามารถดำเนินการได้บรรลุผลโดยภาคส่วนใดภาคส่วนหนึ่ง แต่ต้องเกิดจากการมีส่วนร่วมในเชิงบูรณาการระดับพื้นที่ (FAO, 2020) ในบริบทป่าภูหลงพบว่า มีตัวแสดงทั้งภาครัฐ ภาคชุมชน และองค์กรศาสนา ที่ร่วมกันดำเนินงานภายใต้เครือข่ายการจัดการไฟป่าภูหลง กระทั่งนำไปสู่การจัดการไฟป่าแบบบูรณาการขึ้นการป้องกัน การเผชิญเหตุ และการฟื้นฟู ดังปรากฏในภาพที่ 1

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

ที่มา: ผู้วิจัย (2569)

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษานี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้การศึกษาแบบกรณีศึกษา (Case Study) เพื่อให้ได้ผลการศึกษาเฉพาะเจาะจงของพื้นที่ในเชิงลึก โดยมุ่งศึกษาตามตัวแปร ได้แก่ ตัวแสดงและบทบาทของตัวแสดงในเครือข่ายการจัดการไฟฟ้าภูหลง ได้แก่ ภาครัฐ ภาคชุมชนและองค์กรศาสนา และองค์ประกอบตามหลักการจัดการไฟฟ้าแบบบูรณาการ ได้แก่ การป้องกัน การเผชิญเหตุ และการฟื้นฟู เพื่อทำความเข้าใจตัวแสดงและบทบาทของตัวแสดงในการจัดการไฟฟ้าภูหลง รายละเอียดการดำเนินการวิจัย มีดังนี้

1) การกำหนดผู้ให้ข้อมูลหลัก

ผู้วิจัยกำหนดกลุ่มผู้ให้ข้อมูลด้วยวิธีการสุ่มแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) และแบบก้อนหิมะ (Snowball Sampling) จำแนกออกเป็น ตัวแทนจากหน่วยงานภาครัฐ ได้แก่ หน่วยป้องกันรักษาป่า ขย.7 (ตาดรินทอง) และเทศบาลตำบลธาตุทอง รวมจำนวน 3 คน ตัวแทนจากชุมชน ได้แก่ คณะกรรมการป่าชุมชนบ้านตาดรินทอง จำนวน 5 คน และตัวแทนองค์กรศาสนา ได้แก่ พระสงฆ์ และแม่ชีจากวัดป่ามหาวัน รวมจำนวน 3 คน รวมผู้ให้ข้อมูลหลักทั้งสิ้น 11 คน

2) เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การศึกษานี้ ใช้แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างที่ออกแบบเป็นคำถามปลายเปิด ข้อคำถามมุ่งไปยังการอธิบายถึงบทบาทและความสัมพันธ์ของตัวแสดงในเครือข่าย และแบบบันทึกการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม เพื่อศึกษาและสังเกตพฤติกรรมของตัวแสดง ทั้งท่าทางและการแสดงออก แบบสังเกตดังกล่าวบันทึกข้อมูลทั่วไป ได้แก่ วันเวลา สถานที่ และสถานการณ์ที่ไปสังเกต และบันทึกข้อมูลเฉพาะ ได้แก่ พฤติกรรม ลักษณะท่าทาง การแสดงออก เป็นต้น เครื่องมือทั้งสองชนิดได้รับการพัฒนาโดยอิงกรอบแนวคิดการวิจัยเป็นหลัก ข้อคำถามในแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างครอบคลุมประเด็นหลัก ได้แก่ บทบาทของตัวแสดงในแต่ละช่วงของการจัดการไฟฟ้า (การป้องกัน การเผชิญเหตุ และการฟื้นฟู) และลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างตัวแสดงในเครือข่าย ส่วนแบบบันทึกการสังเกตได้รับการออกแบบให้สอดคล้องกับประเด็นดังกล่าว

3) การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูล จำแนกตามเครื่องมือการวิจัย ได้แก่ การสัมภาษณ์เชิงลึก ด้วยการใช้แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างที่ประกอบด้วยคำถามปลายเปิดที่เกี่ยวข้องกับบทบาทของตัวแสดงในการจัดการไฟฟ้าแบบบูรณาการของ

เครือข่ายการจัดการไฟฟ้าภูหลง และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม ด้วยการใช้แบบสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม ผู้วิจัยได้สังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมในเหตุการณ์การประชุมของเครือข่าย และกิจกรรมการจัดการไฟฟ้า

4) การวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษานี้ใช้การวิเคราะห์เนื้อหาเชิงคุณภาพ (Qualitative Content Analysis) สำหรับการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้วิจัยจัดระเบียบ จัดกลุ่มของข้อมูล ลงรหัสข้อมูล (Coding) และตีความข้อมูล (Interpretative Practice) ตามประเด็นที่ศึกษา ในขณะที่ข้อมูลที่ได้จากการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม ผู้วิจัยนำมาเรียบเรียงประกอบข้อมูลที่ได้จากวิธีการเก็บข้อมูลอื่น ๆ หลังจากนั้นจึงสรุปผลการศึกษาและอภิปรายผลการศึกษาลำดับ

5) การตรวจสอบข้อมูล

ผู้วิจัยใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) ด้วยการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลจากการเปรียบเทียบข้อมูลที่มาจากแหล่งที่มาของข้อมูลที่แตกต่างกัน (Patton, 2002) ได้แก่ ข้อมูลจากการสัมภาษณ์บุคคลที่มาจากทั้งภาครัฐและภาคส่วนที่ไม่ใช่รัฐ ข้อมูลที่ได้จากเอกสารและข้อมูลจากการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม เพื่อพิจารณาว่าข้อมูลดังกล่าวนี้ยังคงเป็นไปในทิศทางเดียวกันหรือไม่ อย่างไร เพื่อเป็นการตรวจสอบความแม่นยำของข้อมูลก่อนสรุปและอภิปรายผลการศึกษา

ผลการวิจัย

จากการศึกษาเครือข่ายการจัดการไฟฟ้าภูหลง พบว่า ในเครือข่ายประกอบด้วยตัวแสดง (Actors) ที่มาจากหลากหลายภาคส่วน ที่สามารถจำแนกออกเป็นกลุ่ม ได้แก่ กลุ่มภาครัฐ กลุ่มภาคชุมชน และกลุ่มองค์กรศาสนา โดยมีรายละเอียดตัวแสดงและบทบาทของแต่ละกลุ่ม ดังนี้

1. กลุ่มภาครัฐ

เครือข่ายการจัดการไฟฟ้าภูหลง มีตัวแสดงที่เป็นกลุ่มภาครัฐ ได้แก่ หน่วยป้องกันรักษาป่า ขย.7 (ตาดรินทอง) และเทศบาลตำบลธาตุทอง โดยแต่ละตัวแสดงมีบทบาทต่อการจัดการไฟฟ้าภูหลง ดังนี้

1.1 หน่วยป้องกันรักษาป่า ขย.7 (ตาดรินทอง)

เป็นหน่วยงานที่มีอำนาจหน้าที่ในการตรวจสอบสภาพป่า ป้องกันและปราบปรามการกระทำผิดกฎหมายเกี่ยวกับป่าไม้ ปฏิบัติการลาดตระเวนป้องกันรักษาป่าและไฟฟ้า และการประสานความร่วมมือกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและชุมชน ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ การปฏิบัติการของหน่วยป้องกันรักษาป่า ขย.7 (ตาดรินทอง) อยู่ภายใต้การกำกับของศูนย์ป่าไม้ชัยภูมิ ที่เป็นต้นสังกัดในการจัดสรรทรัพยากรการดำเนินงานในพื้นที่ ผลการศึกษาพบว่า หน่วยป้องกันรักษาป่าฯ มีพื้นที่ป่าในความรับผิดชอบมากกว่า 5,000 ไร่ ในขณะที่มีกำลังพลอยู่เพียงหลักสิบนายเท่านั้น นอกจากนี้งบประมาณในการปฏิบัติการก็มีอยู่อย่างจำกัด แนวทางการป้องกันและรักษาป่าจึงหันไปสู่อำนาจความร่วมมือจากคณะกรรมการป่าชุมชนบ้านตาดรินทอง และวัดป่ามหาวัน

ในการดำเนินการเพื่อการป้องกันไฟฟ้า พบว่า หน่วยป้องกันรักษาป่าฯ เป็นหน่วยในการสนับสนุนกำลังพลในการลาดตระเวน การนำแนวกันไฟ การสำรวจชุดถังน้ำ และการตรวจทานความถูกต้องของแผนที่ป่าร่วมกับคณะกรรมการป่าชุมชน อย่างไรก็ตามนอกจากการสนับสนุนกำลังพลแล้ว หน่วยป้องกันรักษาป่าฯ ยังมีบทบาทในการให้คำปรึกษาและคำแนะนำในการระบุพิกัดทำแนวกันไฟ พิกัดการสร้างฝายชะลอน้ำ และการขุดบ่อน้ำ เนื่องจากในพื้นที่ป่าชุมชนและพุทธอุทยาน การจะดำเนินการจะต้องได้รับความเห็นชอบจากหน่วยป้องกันรักษาป่าฯ ก่อน ตลอดจนมีบทบาทการพัฒนา

องค์ความรู้เกี่ยวกับไฟฟ้าต่าง ๆ ได้แก่ อุปกรณ์เทคโนโลยีการดับไฟฟ้า การดูทิศทางลมและทิศทางไฟ การจัดการกับไฟประเภทต่าง ๆ การสำรวจภูมิประเทศ เป็นต้น

ในขั้นการดับไฟฟ้า เมื่อเกิดไฟฟ้า หน่วยป้องกันรักษาป่าฯ จะร่วมปฏิบัติการกับชุดม้าเร็ว (คณะกรรมการป่าชุมชนบ้านตาตรินทอง) โดยใช้ทรัพยากรของตนเองร่วมกับทรัพยากรของคณะกรรมการป่าชุมชน และวัดป่ามหาวิน เช่น ชุดกันไฟ หน้ากาก ถังน้ำ เป็นต้น ปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในห้วงการเผชิญกับภาวะวิกฤต (ระหว่างที่เกิดไฟฟ้า) ภายในเครือข่ายเป็นแบบแนวราบที่รับฟังการรายงานสถานการณ์และการสั่งการจากหัวหน้าชุดม้าเร็ว ทั้งนี้เจ้าหน้าที่หน่วยป้องกันรักษาป่าฯ สามารถให้ข้อเสนอแนะ และให้คำปรึกษาได้ รายละเอียดตามที่ปรากฏในคำสัมภาษณ์

“หลักๆ เราจะให้คำปรึกษาเชิงพื้นที่ ลักษณะของไฟ ไฟที่มาแต่ละครั้งรูปแบบไม่เหมือนกัน บางทีไฟเกิดที่เขาอีกลูก แต่ด้วยทิศทางลม มันมาลูกที่ป่าเรา แบบไฟเรือนยอด (ลักษณะไฟที่ลุกลามจากยอดไม้หนึ่งไปยังยอดไม้หนึ่ง) ดับยากมาก เราจะช่วยประเมินสถานการณ์ แล้วก็เข้าไปพื้นที่ด้วย ช่วยปรึกษากัน แล้วก็ลุยไปด้วยกัน ลำพังเราแค่ 10 คน มันไม่ได้อยู่แล้ว ต้องช่วยกัน”

ผู้ให้ข้อมูลจากหน่วยป้องกันรักษาป่าฯ ชย.7 (ตาตรินทอง) (การสื่อสารส่วนบุคคล, 13 มกราคม 2569)

ในขั้นการฟื้นฟู ผลการศึกษาแสดงว่า หน่วยป้องกันรักษาป่าฯ มีบทบาทในการสนับสนุนกล้าไม้ พันธุ์ไม้ และให้ความรู้เกี่ยวกับพันธุ์ไม้ที่เหมาะสมสำหรับภูมิประเทศและระบบนิเวศป่า

1.2 เทศบาลตำบลธาตุทอง

เทศบาลตำบลธาตุทอง เป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ตั้งอยู่ในพื้นที่อำเภอภูเขียว จังหวัดชัยภูมิ มีการแบ่งเขตการปกครองออกเป็น 13 หมู่บ้าน ลักษณะภูมิประเทศโดยทั่วไปเป็นพื้นที่ราบสลับกับภูเขา ประชาชนในพื้นที่ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ผลผลิตทางการเกษตรสำคัญคือ ข้าวและอ้อย ในขอบเขตความรับผิดชอบในพื้นที่ของเทศบาลตำบลธาตุทอง พบว่ามีป่าชุมชนตามนิยามในพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. 2562 จำนวน 3 แห่ง ได้แก่ 1) ป่าชุมชนตำบลธาตุทอง ที่มีพื้นที่อยู่ในบริเวณป่าภูหยวก เนื้อที่ 6,500 ไร่ ครอบคลุมพื้นที่ของหมู่ที่ 1, 3, 9 และ 10 2) ป่าชุมชนบ้านตาตรินทอง บริเวณป่าภูหยวก เนื้อที่ 850 ไร่ ครอบคลุมพื้นที่ของหมู่ที่ 12 และ 3) ป่าชุมชนบ้านตาตรินทอง (ป่าภูหลง) บริเวณป่าภูแล่นคาด้านทิศเหนือ เนื้อที่ 4,426-2 ไร่ ครอบคลุมพื้นที่ของหมู่ที่ 6

บทบาทของเทศบาลตำบลธาตุทองในเครือข่ายการจัดการไฟฟ้าภูหลง ผลการศึกษาพบว่า การควบคุมไฟฟ้าเป็นภารกิจขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่ได้รับการถ่ายโอนจากกรมป่าไม้ การจัดการไฟฟ้าจึงเป็นการดำเนินการขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นตามพระราชบัญญัติกำหนดแผนและขั้นตอนการกระจายอำนาจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2542 โดยกำหนดให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต้องอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ คุ้มครองดูแลและบำรุงรักษาป่า ภารกิจดังกล่าวนี้ให้กรมป่าไม้ถ่ายโอนภารกิจไปยังเทศบาล องค์การบริหารส่วนตำบลและกรุงเทพมหานคร การถ่ายโอนภารกิจกำหนดให้เฉพาะพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ (ยกเว้นพื้นที่อนุรักษ์) ให้ท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการกำหนดแผนการดำเนินงาน และสนับสนุนงบประมาณด้านป่าชุมชน ด้านการป้องกันและควบคุมไฟฟ้า และการให้ประชาชนมีส่วนร่วมดูแลและวางแผนใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน

จากคำสัมภาษณ์เชิงลึกของผู้แทนจากเทศบาลตำบลธาตุทอง ยิ่งเน้นย้ำว่าการจัดการไฟฟ้าจำเป็นต้องดำเนินการแบบมีส่วนร่วม อันเนื่องมาจากข้อจำกัดของหน่วยงานภาครัฐและธรรมชาติของปัญหาไฟฟ้าที่ซับซ้อนเกินกว่าจะรับผิดชอบได้เพียงหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่ง ดังคำสัมภาษณ์บางตอนที่ว่า

“...เมื่อก่อน เกิดไฟฟ้าแต่ละที โยนกันไปมาระหว่างหน่วยงาน เราเองก็มีข้อจำกัด มันหาสาเหตุของไฟฟ้ายาก ไม่รู้ว่าตรงไหน ในพื้นที่ไหนที่มันเป็นจุดต้นเพลิง พอเกิดปัญหา มันก็เกิดความสับสนและโยนกันไปมา หากคนรับผิดชอบ ก็ยาก...”

ผู้ให้ข้อมูลจากเทศบาลตำบลธาตุทอง (การสื่อสารส่วนบุคคล, 13 มกราคม 2569)

ผลการศึกษาในการจัดการไฟฟ้าเชิงบูรณาการ พบว่า เทศบาลตำบลธาตุทองมีบทบาทในลักษณะหน่วยสนับสนุน มากกว่าการเป็นหน่วยเผชิญเหตุโดยตรง ทั้งในระบอบการป้องกัน การตอบสนองต่อเหตุการณ์ไฟฟ้า และการฟื้นฟู โดยเทศบาลตำบลธาตุทองมีบทบาทในลักษณะการสนับสนุนทรัพยากร ในขั้นการป้องกัน เทศบาลตำบลธาตุทองได้ดำเนินกิจกรรมตาม แผนพัฒนาท้องถิ่น ได้แก่ โครงการรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (ปลูกป่า) โครงการป้องกันไฟฟ้า โครงการ อนุรักษ์ให้ประชาชนตระหนักในการรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โครงการรักษาป่าชุมชน สร้างแนวกันไฟถาวร รอบป่าชุมชน เป็นต้น โดยเป็นโครงการที่มีวัตถุประสงค์เพื่อป้องกันไฟฟ้า อย่างไรก็ตามโครงการดังกล่าวมิได้มีการดำเนินการ ที่ป่าภูหลงอย่างต่อเนื่องในทุกปีงบประมาณ เนื่องจากเทศบาลจำเป็นต้องจัดสรรทรัพยากรหมุนเวียนไปยังป่าชุมชนอื่นที่อยู่ ในความรับผิดชอบด้วย ในขั้นการเผชิญเหตุหรือการตอบสนองต่อเหตุการณ์ไฟฟ้าพบว่า เทศบาลสนับสนุนการจัดส่งรถบรรทุก น้ำและการระดมกำลังคน อาสาสมัคร ตามคำร้องขอจากผู้นำท้องที่ ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน หรือคณะกรรมการป่าชุมชน ภายหลังจากที่ไฟฟ้าดับลง ในขั้นการฟื้นฟูพบว่า เทศบาลดำเนินการในแนวทางที่คล้ายคลึงกับขั้นการป้องกันไฟฟ้า คือ สนับสนุนทรัพยากรเพื่อฟื้นฟูสภาพป่าผ่านการปลูกต้นไม้ทดแทน เป็นต้น

การดำเนินการจัดการไฟฟ้าข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่า บทบาทของเทศบาลในการจัดการไฟฟ้า มีลักษณะเป็นการเข้ามา สนับสนุนเมื่อมีการร้องขอมากกว่าการเป็นผู้ริเริ่มหรือกำหนดทิศทางในการจัดการ ทั้งนี้ รูปแบบการมีส่วนร่วมดังกล่าวส่งผล ให้เทศบาลตำบลธาตุทองมีบทบาทเฉพาะด้านการจัดสรรทรัพยากรเท่านั้น

2. กลุ่มภาคชุมชน

เครือข่ายการจัดการไฟฟ้าภูหลง มีตัวแสดงที่เป็นกลุ่มภาคชุมชน ได้แก่ คณะกรรมการป่าชุมชนบ้านตาตรินทอง

ป่าชุมชนบ้านตาตรินทอง ได้ขึ้นทะเบียนเป็นป่าชุมชนตามนิยามที่บัญญัติในพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ.2562 ตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2551 กฎหมายฉบับดังกล่าวได้นิยามป่าชุมชนว่าเป็นป่านอกเขตป่าอนุรักษ์หรือพื้นที่อื่นของรัฐที่ได้รับการอนุมัติให้ จัดตั้งเป็นป่าชุมชน โดยชุมชนร่วมกับรัฐในการอนุรักษ์ ฟื้นฟู จัดการ บำรุงรักษา ตลอดจนใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม จากเจตนารมณ์ของกฎหมายที่ให้ชุมชนร่วมมีบทบาทในการดูแลป่านั้น จึงนำไปสู่การจัดตั้งคณะกรรมการ ป่าชุมชน ซึ่งเป็นคณะกรรมการกลางที่จะวางแผน กำหนดกติกา และจัดการป่าชุมชน ป่าภูหลงจึงปรากฏว่ามีคณะกรรมการ ป่าชุมชนบ้านตาตรินทองเป็นผู้ดำเนินงานจัดการป่าชุมชน บทบาทของคณะกรรมการป่าชุมชนดำเนินการไปตามอำนาจหน้าที่ ตามกฎหมายครอบคลุมการดูแล การรักษาและการใช้ประโยชน์ ดังรายละเอียดจากคำสัมภาษณ์ ดังนี้

“เราทำหน้าที่ดูแล รักษาและใช้ประโยชน์ กำหนดกติกาการใช้ป่า ตามข้อบังคับการจัดการป่าชุมชน ดูแลเช่น การลาดตระเวน ดูแลพื้นที่ล่อแหลม ทำแนวกันไฟ การรักษาก็มีฟื้นฟู ทดแทน ทำบ่อน้ำ ทำฝาย ส่วนการใช้ประโยชน์ เราก็กำหนดให้เก็บหาของป่าได้ ผักหวาน เห็ด น้ำผึ้ง ไข่มดแดง”

ผู้ให้ข้อมูลจากคณะกรรมการป่าชุมชนบ้านตาตรินทอง (การสื่อสารส่วนบุคคล, 15 มกราคม 2569)

ในมุมมองของคณะกรรมการป่าชุมชนบ้านตาดรินทอง มองว่า การเป็นพื้นที่พุทธอุทยาน เป็นวิธีการที่ช่วยให้การดูแล และจัดการไฟฟ้าบรรลุปริสทธิผลมากขึ้น เนื่องจากวัดป่ามหาวันเป็นที่เลื่อมใสศรัทธาต่อชาวบ้านมาก ส่งผลให้การขอความร่วมมือในการจัดการป่าเป็นไปได้ง่ายขึ้น อย่างไรก็ตามไฟฟ้าก็ยังคงเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยสาเหตุมาจากการหาของป่า และการเผาเพื่อเตรียมที่ดินทางการเกษตร คณะกรรมการป่าชุมชนจึงต้องประชุม ปรึกษาหารือกันระหว่างคณะกรรมการและในเครือข่ายเพื่อวางแผนรับมือกับไฟฟ้าที่อาจเกิดขึ้นได้ทุกเมื่อ

ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่า บทบาทของคณะกรรมการป่าชุมชนในการจัดการไฟฟ้าภูหลง มีลักษณะเป็นตัวแสดงหลัก ที่มีบทบาทนำ ทั้งในขั้นการป้องกัน การเผชิญเหตุและการฟื้นฟู รายละเอียดในขั้นการป้องกัน พบว่า คณะกรรมการป่าชุมชน จัดให้มีการประชุมร่วมกับเครือข่ายว่าจะวางแผนเชิงป้องกันไฟฟ้าอย่างไร กิจกรรมที่เกิดขึ้นในการป้องกันไฟฟ้า ได้แก่ การทำแนวกันไฟ (ทั้งแบบเปียกและแห้ง) การชิงเผา การลาดตระเวนตรวจสอบเชื้อเพลิงในพื้นที่ที่สุ่มเสี่ยง การตรวจสอบระบบน้ำและความสมบูรณ์ของท่อน้ำตามจุดต่าง ๆ การตรวจสอบกล่องวงจรปิด รวมถึงการสำรวจพื้นที่เพื่อตรวจทานความถูกต้องของแผนที่ป่าอย่างสม่ำเสมอ กิจกรรมดังกล่าวนี้เป็นบทบาทที่ดำเนินการร่วมกับหน่วยป้องกันและรักษาป่า ชย.7 (ตาดรินทอง) และพระสงฆ์วัดป่ามหาวัน โดยดำเนินการเป็นกิจวัตรในทุกเดือนหมุนเวียนไป

ในขั้นการเผชิญเหตุ พบว่า ตัวแสดงที่มีบทบาทนำในการตัดสินใจเพื่อเข้าระงับเหตุไฟฟ้า คือ คณะกรรมการป่าชุมชนที่ประกอบด้วยอาสาสมัครดับไฟฟ้าที่เป็นชุดเคลื่อนที่เร็ว หรือที่ในเครือข่ายเรียกว่า “ชุดมาเร็ว” ร่วมกับเจ้าหน้าที่ของหน่วยป้องกันรักษาป่า ชย.7 (ตาดรินทอง) การปฏิบัติการของชุดมาเร็วจะจำแนกออกเป็นสายทั้งสิ้น 8 สาย แต่ละสายจะมีหัวหน้าที่รับคำสั่งจากหัวหน้าชุดมาเร็วและประสานงานคนในสายตัวเอง การปฏิบัติการในภาวะวิกฤตพบว่า เครือข่ายการจัดการไฟฟ้าภูหลงมีความสัมพันธ์แบบแนวราบ โดยสามารถปฏิบัติการร่วมกันได้อย่างดีแม้ว่าจะมาจากคนละภาคส่วนก็ตาม ผลการศึกษาระบุว่าคณะกรรมการป่าชุมชนที่เป็นหัวหน้าและสมาชิกชุดมาเร็ว เป็นกลุ่มที่มีบทบาทสำคัญในการตัดสินใจและสั่งการระงับเหตุเนื่องจากชำนาญเส้นทาง ภูมิประเทศ และลักษณะของไฟฟ้าภูหลงเป็นอย่างดี ดังคำสัมภาษณ์บางส่วน

“ไฟฟ้ามาแต่ละครั้ง มักจะเป็นเราที่พบจุดไฟก่อน เพราะเราลาดตระเวนตลอด ชย.7 เค้าจะรู้ทีหลังเราอีก เรายกสั่งการก่อนเลย ชย.7 เค้าจะต้องรอรับรายงานจาก hotspot (จุดความร้อนจากดาวเทียม) เป็นหลัก เค้าถึงจะออกปฏิบัติการได้ แต่เราก่อนได้เลย เค้าก็จะเป็นหน่วยเสริมเราอีกที”

ผู้ให้ข้อมูลจากคณะกรรมการป่าชุมชนบ้านตาดรินทอง (การสื่อสารส่วนบุคคล, 15 มกราคม 2569)

ในห้วงของการเข้าระงับเหตุไฟฟ้า วัดป่ามหาวัน จะเป็นผู้สนับสนุนทรัพยากรเพื่อหนุนเสริม ได้แก่ อาสาสมัครดับไฟฟ้าที่เป็นลูกศิษย์ของวัด ถังน้ำ และการบินโดรนเพื่อระบุพิกัดไฟ หากในกรณีไฟฟ้าเริ่มกระจายและควบคุมไม่อยู่ ผู้ใหญ่บ้านจะประกาศเสียงตามสายเพื่อระดมพล และให้ประชาชนเตรียมความพร้อมในการอพยพ ในกรณีนี้ผู้ใหญ่บ้านและกำนันจะประสานขอความช่วยเหลือจากเทศบาลตำบลธาตุทองในการสนับสนุนการดับไฟด้วย

ในขั้นการฟื้นฟูพื้นที่ที่ถูกไฟฟ้า คณะกรรมการป่าชุมชนจะดำเนินการวางแผนปรับปรุงพื้นที่ที่เสียหาย โดยที่ผ่านมาได้ร่วมกับวัดป่ามหาวันในการปลูกพืชตระกูลถั่วเพื่อบำรุงและคลุมผิวดินภายใต้กิจกรรม “หยอดถั่วทั่วภู พื้นที่ป่าภูหลง” และการปลูกป่าในวันสำคัญทางศาสนาด้วย นอกจากนี้ เทศบาลตำบลธาตุทองยังได้สนับสนุนงบประมาณบางปี สำหรับการจัดโครงการปลูกป่าเพื่อทดแทนพื้นที่ป่าเสื่อมโทรม

3. กลุ่มองค์กรศาสนา

เครือข่ายการจัดการไฟฟ้าภูหลง มีตัวแสดงที่เป็นกลุ่มองค์กรศาสนา ได้แก่ วัดป่ามหาวัน

บทบาทของวัดป่ามหาวันที่เกี่ยวข้องกับป่าและการจัดการไฟป่า มีจุดเริ่มต้นจากคำริของหลวงพ่อดำเขียน สุวนโณ ที่ว่า “แผ่นดินร้องไห้ แม่น้ำล้น้วย อากาศเป็นพิษ เราขอเป็นตัวแทนของต้นไม้ สายน้ำ สัตว์ป่าและธรรมชาติ” สื่อให้เห็นถึงวิกฤตของทรัพยากรธรรมชาติ และความสัมพันธ์ของผู้คนและทรัพยากรธรรมชาติ ด้วยจุดเริ่มต้นนี้ทำให้เกิดกิจกรรมทางศาสนาที่เชื่อมโยงเข้ากับการสร้างความตระหนักถึงคุณค่าและการรักษาทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะในบริเวณเทือกเขาภูแลนคา อันเป็นต้นกำเนิดของลุ่มน้ำลำปะทาว ได้แก่ การก่อตั้งโครงการฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติลุ่มน้ำลำปะทาว หรือที่รู้จักกันในชื่อโครงการธรรมยาตรา ที่หมายถึงการเดินทางไกลด้วยเท้าของพระภิกษุระยะเวลา 7-8 วัน มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้พระภิกษุเจริญสติและขัดเกลาดนเอง โดยสอดแทรกเรื่องการอนุรักษ์ธรรมชาติให้สาธุชนได้รับรู้และค่อย ๆ ปรับทัศนคติเกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ และการทำลายสิ่งแวดล้อม

วัดป่ามหาวัน ก่อตั้งขึ้นจากการที่ชาวบ้านปักเขตแดนพื้นที่ป่าเสื่อมโทรม ประมาณ 3,000 ไร่ บริเวณบ้านตาดรินทอง ตำบลบ้านธาตุ อำเภอภูเขียว เพื่อทำเป็นป่าอนุรักษ์ กระทั่งนำไปสู่การก่อตั้งวัดป่ามหาวัน มีพระสงฆ์คอยดูแลป่าอนุรักษ์ในอดีตกระทั่งปัจจุบัน วัดป่ามหาวันมีบทบาทในการอนุรักษ์และปกป้องป่าอนุรักษ์ร่วมกับชาวบ้านมาโดยตลอด รวมถึงมีความเข้าใจบริบทความสัมพันธ์ของชาวบ้านและป่า เข้าใจปัญหาเกี่ยวกับที่ดินและการทำกินของชาวบ้าน จึงเป็นวัดที่มีบทบาทในการต่อสู้เกี่ยวกับพื้นที่ป่าร่วมกับชาวบ้านเรื่อยมา ดังคำสัมภาษณ์ของผู้แทนจากวัดป่ามหาวันว่า

“ช่วงปี 2520 องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้เข้ายึดที่ดินชาวบ้าน ด้วยการอ้างว่าจะปลูกป่าทดแทน ปลูกป่าจริงแต่แค่ปลูกเพื่อตัดขาย ทำให้ชาวบ้านไม่มีที่ทำกิน ชาวบ้านเค้าก็เลยต้องเปลี่ยนไปเป็นคนรับจ้างตัดไม้ ตัดอ้อยแทน ยังมีนโยบายที่ราชการให้ปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อขายส่งโรงงาน ชาวบ้านเค้าก็บุกรุกที่ดินเลย เผาป่าเพื่อเอาที่มาปลูกมันสำปะหลัง ข้าวโพด อ้อย ป่าก็เป็นอย่างหัวโล้นเลย พวกนี้มันเป็นต้นเหตุของปัญหาไฟป่า”

ผู้ให้ข้อมูลจากวัดป่ามหาวัน (การสื่อสารส่วนบุคคล, 20 มกราคม 2569)

จากคำสัมภาษณ์ยืนยันว่าปัญหาไฟป่าที่เกิดขึ้นในป่าภูหลวงหรือเทือกเขาภูแลนคานั้น มิได้เกิดจากสาเหตุของตัวบุคคลเท่านั้น หากแต่ปัญหาเชิงโครงสร้างที่มีต้นตอจากนโยบายของรัฐเป็นสำคัญที่ทำให้ชาวบ้านมีทัศนคติต่อป่าเปลี่ยนไปจากเดิมที่มองว่าคนและป่าต้องพึ่งพาอาศัยกัน กลายเป็นใช้ป่าเป็นพื้นที่ในการแสวงหาผลประโยชน์ การจะจัดการกับปัญหาไฟป่าได้อย่างยั่งยืน จึงจำเป็นต้องเริ่มจากการปรับทัศนคติและสร้างความร่วมมือจากชาวบ้าน ให้ชาวบ้านได้เห็นว่าการใช้ประโยชน์จากป่าโดยไม่ดูแลรักษาย่อมส่งผลเสียต่อทรัพยากรธรรมชาติเพียงใด และในอนาคตจะส่งผลกระทบต่อผู้คนอย่างไร บทบาทของวัดป่ามหาวันจึงมีบทบาทในการสร้างจิตสำนึก และปรับทัศนคติของชาวบ้าน บทบาทนี้ทำให้วัดป่ามหาวัน และพระสงฆ์ กลายเป็นแหล่งยึดเหนี่ยวจิตใจทางศาสนาและเป็นศูนย์รวมของผู้คนที่ดูแลและรักษาป่าด้วย

ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่า วัดป่ามหาวัน มีบทบาทเป็นหน่วยสนับสนุนทรัพยากรในการจัดการไฟป่าในมิติการป้องกัน เช่นเดียวกับกับหน่วยงานภาครัฐหลายหน่วยงานข้างต้น โดยวัดจัดกิจกรรมเพื่อสนับสนุนการอนุรักษ์ป่าตลอดทั้งปี โดยไล่เรียงตามวงจรชีวิตของป่า ได้แก่ ช่วงปลายปีถึงต้นปี จะจัดกิจกรรมเตรียมความพร้อมเพื่อดับไฟป่า ช่วงกลางปีกระทั่งปลายปี จัดกิจกรรมปลูกป่า กิจกรรมทอดผ้าป่ารักษาดินน้ำ กิจกรรมบวชป่าภูหลวง กิจกรรมเวียนเทียนป่า เป็นต้น กิจกรรมดังกล่าวเป็นความร่วมมือร่วมกับคณะกรรมการป่าชุมชนบ้านตาดรินทอง และหน่วยป้องกันรักษาป่าที่ ขย.7 (ตาดรินทอง) เมื่อเกิดเหตุไฟป่า วัดป่ามหาวันมิได้มีบทบาทโดยตรงในการเข้าเผชิญเหตุเพื่อระงับไฟป่า หรือการปฏิบัติการร่วมกับชุดมาเร็ว และเจ้าหน้าที่ไฟป่าจากหน่วยป้องกันรักษาป่าที่ ขย.7 (ตาดรินทอง) และได้มีอำนาจในการตัดสินใจ ห้ามปราม หรือจับกุม ผู้กระทำความผิดตามมาตรการทางกฎหมาย บทบาทในการจัดการไฟป่าภูหลวงของวัดป่ามหาวัน จึงมีบทบาทในฐานะเป็นผู้สนับสนุน ที่ช่วยเสริมสร้างความร่วมมือและการมีส่วนร่วม ตลอดจนวัดมีศักยภาพเป็นแหล่งทรัพยากร (resource

provider) ในการสนับสนุนการจัดการไฟฟ้า ได้แก่ ถังฉีดยา แผนที่ อากาศยานไร้คนขับ (drone) และองค์ความรู้การดับไฟ เป็นต้น ซึ่งส่วนใหญ่เป็นทรัพยากรที่ได้มาจากการบริจาคหรือสนับสนุนจากองค์กร และผู้ศรัทธา

สรุปและอภิปรายผล

การศึกษานี้มีเป้าหมายเพื่อศึกษาตัวแสดงและบทบาทของตัวแสดงในเครือข่ายการจัดการไฟฟ้าอุทลึง เพื่อศึกษาและทำความเข้าใจด้วยภูมิ โดยระบุกลุ่มตัวแสดงจำแนกออกเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มภาครัฐ กลุ่มภาคชุมชน และองค์กรศาสนา ผลการศึกษาชี้ว่า การจัดการไฟฟ้าในระดับพื้นที่ไม่สามารถดำเนินการให้บรรลุได้โดยหน่วยงานภาครัฐเท่านั้น หากแต่จำเป็นต้องเกิดขึ้นจากความร่วมมือในลักษณะเครือข่ายของตัวแสดงที่มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน ลักษณะแบ่งปันทรัพยากรบนฐานความไว้วางใจกัน และมีผลประโยชน์ต่างตอบแทนกัน นั่นคือการบรรลุเป้าหมายของการจัดการไฟฟ้าด้วยกัน ดังเช่นที่ Wang and Ran (2023) ได้ชี้ให้เห็นว่า การบริหารกิจการสาธารณะในปัจจุบันมีศูนย์กลางที่หลากหลาย (Multi-centered) มากขึ้น ทั้งภาครัฐและเอกชนยังไม่สามารถแก้ไขปัญหาที่ซับซ้อนได้โดยลำพัง ในบริบทดังกล่าวการทำงานแบบเครือข่าย (Network) กลายเป็นทางออกเพื่อจัดการกับความท้าทายข้างต้น การทำงานแบบเครือข่ายมีลักษณะเด่น คือ อำนาจการควบคุมหลวม มีการกระจายอำนาจ และมีจุดศูนย์กลางของการตัดสินใจที่หลากหลาย การตัดสินใจเป็นแบบการเจรจา มีโครงสร้างความสัมพันธ์แบบแนวนอน และใช้วิธีการปรึกษาหารือเป็นสำคัญ (Provan & Kenis, 2008) การจัดการไฟฟ้าของเครือข่ายอุทลึงก็ปรากฏภาพการทำงานตามลักษณะนี้เช่นกัน

ผลการศึกษาบ่งชี้ว่า ภาครัฐ ภาคชุมชนและองค์กรศาสนา มีบทบาทแตกต่างกันไปในแต่ละช่วงของการจัดการไฟฟ้า ทั้งในด้านการป้องกัน การเผชิญเหตุ และการฟื้นฟู ด้วยสถานะปาอุทลึงที่เป็นพื้นที่ป่าสงวน ที่ได้รับการจัดทะเบียนเป็นป่าชุมชนบ้านตาตรินทอง กอปรกับพื้นที่ป่าบางส่วนเป็นพื้นที่ตามโครงการพุทธอุทยาน จึงทำให้พื้นที่ปาอุทลึงมีผู้มีส่วนได้เสียที่จะร่วมใช้ประโยชน์และทำหน้าที่ในการดูแลรักษาป่าที่หลากหลายภาคส่วน ได้แก่ หน่วยป้องกันรักษาป่า ชย.7 (ตาตรินทอง) เทศบาลตำบลตาตรินทอง วัดป่ามหาวัน และคณะกรรมการป่าชุมชนบ้านตาตรินทอง ด้วยความหลากหลายของตัวแสดงทำให้ภาพความร่วมมือและการประสานงานกันในภาพของเครือข่ายปรากฏอย่างชัดเจนเป็นรูปธรรม

ในเครือข่ายการจัดการไฟฟ้าอุทลึง บทบาทของแต่ละตัวแสดงในสามกลุ่มได้สะท้อนการกระจายบทบาทหน้าที่ภายในเครือข่าย คณะกรรมการป่าชุมชนฯ ทำหน้าที่เป็นตัวแสดงหลักในการปฏิบัติการตั้งแต่การป้องกัน การเผชิญเหตุและการฟื้นฟู เนื่องจากมีกฎหมายป่าชุมชนรองรับการปฏิบัติการ อีกทั้งมีความได้เปรียบที่ชำนาญและคุ้นเคยกับภูมิประเทศ และความสามารถในการตอบสนองต่อเหตุการณ์ได้อย่างทันท่วงที ในขณะที่ตัวแสดงกลุ่มภาครัฐ ผลการศึกษากลับแสดงให้เห็นถึงข้อจำกัดหลายประการ ทั้งด้านเทคโนโลยี วัสดุอุปกรณ์ งบประมาณและทรัพยากรคน ทำให้บทบาทการจัดการไฟฟ้าอุทลึงของตัวแสดงกลุ่มภาครัฐจึงมีบทบาทเป็นเพียงผู้สนับสนุนทรัพยากรแทน สะท้อนให้เห็นถึงข้อจำกัดเชิงโครงสร้างของระบบราชการ ในขณะเดียวกัน องค์กรศาสนา ในที่นี้คือวัดป่ามหาวัน อีกหนึ่งตัวแสดงที่มีบทบาทในฐานะเป็นหน่วยสนับสนุนทรัพยากร นอกจากจะมีกำลังในการระดมทรัพยากร (คน เงิน วัสดุอุปกรณ์) แล้ว ยังมีบทบาทในการสร้างความร่วมมือให้เกิดขึ้นในชุมชนได้ด้วยการสร้างความศรัทธาจากผู้คน บทบาทดังกล่าวจึงช่วยเพิ่มประสิทธิภาพการประสานความร่วมมือ และเอื้อให้การจัดการไฟฟ้ามีประสิทธิภาพมากขึ้น จากบทบาทของตัวแสดงข้างต้น ผลการศึกษานี้จึงนำเสนอประเด็นที่น่าสนใจ คือ บทบาทของผู้มีส่วนได้เสียที่ไม่ใช่ภาครัฐในการนำความร่วมมือ ซึ่งกำลังเป็นประเด็นที่ช่วยเติมเต็มกรอบวรรณกรรมด้านเครือข่ายได้ (Wang & Ran, 2023) อีกทั้งลักษณะความสัมพันธ์ในแนวนอน (Horizontal) เป็นอีกผลการศึกษาสำคัญ ที่ช่วยยืนยันว่า การทำงานในลักษณะเครือข่ายย่อมต้องมีการทำงานที่มีโครงสร้างแบบแนวนอน และมีการปรึกษาหารือผ่านการ

เจรจาร่วมกันของตัวแสดง ภาพของความสัมพันธ์ดังกล่าวปรากฏเด่นชัดในห้วงของการเผชิญเหตุ ตัวแสดงแต่ละภาคส่วนสามารถทำงานร่วมกันได้แบบยืดหยุ่น แม้ว่าจะมีสถานะเชิงอำนาจในการจัดการไฟฟ้าแบบเป็นทางการที่แตกต่างกันก็ตาม

ในประเด็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ผลการศึกษาที่สอดคล้องกับข้อเสนอของ Klijn and Koppenjan (2016) ที่ชี้ให้เห็นว่า ความไม่เท่าเทียมกันในสถานะเชิงอำนาจของตัวแสดง (Power Asymmetry) เป็นเรื่องปกติที่เกิดขึ้นได้ในเครือข่าย และมีได้เป็นประเด็นที่สร้างผลกระทบต่อผลลัพธ์ของเครือข่าย ทว่ากลไกการประสานงานภายในเครือข่ายที่เกิดและพัฒนาขึ้นต่างหาก ที่มีนัยต่อการบรรลุผลลัพธ์โดยตรงของเครือข่าย (ผลลัพธ์ในที่นี้ หมายถึง ผลลัพธ์เชิงบวกที่ปกติแล้วไม่สามารถเกิดขึ้นได้จากการดำเนินการโดยตัวแสดงหนึ่งโดยลำพัง) (Provan & Kenis, 2008) ในกรณีเครือข่ายป่าภูหลงมีจุดเด่น คือ การยอมรับร่วมกันในเครือข่ายว่าตัวแสดงใดมีศักยภาพในการปฏิบัติการมากกว่ากัน แทนที่จะให้ความสำคัญกับอำนาจตามกฎหมายเพียงอย่างเดียว ลักษณะดังกล่าวนี้เองที่ส่งเสริมให้กลไกการประสานงานของเครือข่ายการจัดการไฟฟ้าภูหลงเป็นไปในแนวราบ และยังเป็นเหตุผลที่อธิบายว่าเหตุใดตัวแสดงภาคส่วนที่มีใช้รัฐจึงกลายเป็นตัวแสดงที่มีบทบาทนำ

กล่าวโดยสรุป การศึกษาตัวแสดงและบทบาทของตัวแสดงในเครือข่ายการจัดการไฟฟ้าภูหลง จังหวัดชัยภูมิ เป็นหนึ่งการศึกษาที่สะท้อนพลวัตของการบริหารจัดการภาครัฐในมิติการแก้ปัญหาด้านทรัพยากรธรรมชาติที่ซับซ้อนจากระบบราชการแบบรวมศูนย์ไปสู่การทำงานแบบเครือข่าย ที่ทั้งภาครัฐและภาคส่วนที่ไม่ใช่รัฐร่วมกันเพื่อบรรลุเป้าหมายเดียวกัน ข้อค้นพบนี้จึงได้ข้อสรุปว่า เครือข่ายเกิดขึ้นและดำรงอยู่ได้ มิใช่เพียงเพราะโครงสร้างอำนาจตามกฎหมายเท่านั้น ทว่าความจำเป็นในการพึ่งพาอาศัยกัน ความไว้วางใจกัน และศักยภาพที่มีแตกต่างกันของแต่ละตัวแสดง ย่อมเป็นปัจจัยร่วมที่ทำให้เครือข่ายมีศักยภาพในการจัดการกับปัญหาสาธารณะได้

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะทั่วไป

1) การจัดการไฟฟ้าภูหลง มีความเป็นไปได้ที่จะส่งเสริมให้เกิดกลไกการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชนเป็นแกนกลาง (Community-led Governance) อย่างไรก็ดีตาม กลไกดังกล่าวจะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยเงื่อนไขได้แก่ กรอบกฎหมายที่เปิดโอกาสให้ชุมชนมีสถานะและบทบาทที่ชัดเจน และทุนทางสังคมในพื้นที่ที่สร้างความพร้อมและความตระหนักของคนในชุมชน ภาครัฐจึงควรพิจารณาส่งเสริมเงื่อนไขนี้ควบคู่กัน ตลอดจนปรับปรุงโครงสร้าง นโยบาย ตลอดจนกลไกเชิงสถาบัน เพื่อส่งเสริมการทำงานในลักษณะเครือข่ายเพิ่มมากขึ้น

2) ภาคชุมชน คือ คณะกรรมการป่าชุมชนฯ เป็นตัวแสดงที่มีบทบาทสำคัญในการจัดการไฟฟ้า ภาครัฐจึงควรส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพด้านองค์ความรู้ เทคโนโลยี ทักษะการวางแผน และทักษะการบริหารจัดการในภาวะวิกฤต ให้แก่ภาคชุมชน เพื่อให้สามารถบริหารจัดการได้ดียิ่งขึ้น

3) ผลการศึกษาชี้ให้เห็นบทบาทขององค์กรทางศาสนาในเครือข่ายการจัดการไฟฟ้า ซึ่งเป็นมิติที่วรรณกรรมด้านการอภิบาลเครือข่ายความร่วมมือ (Network Governance) กล่าวถึงน้อย ในกรณีป่าภูหลงที่นำเสนอว่าวัดป่ามหาวันมีบทบาทนำเคียงข้างไปกับภาคชุมชน และยังมีบทบาทในการสร้างความเชื่อ ความตระหนักจากชุมชนได้ ดังนั้นภาครัฐ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรพิจารณาสนับสนุนให้องค์กรศาสนามีบทบาทในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างเป็นทางการมากขึ้น

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1) ควรศึกษาเพิ่มเติมเกี่ยวกับเงื่อนไขหรือปัจจัยที่มีผลทำให้ผู้มีส่วนได้เสีย โดยเฉพาะภาคส่วนที่มีใช้ภาครัฐ สามารถเป็นตัวแสดงหลักในการนำความร่วมมือในเครือข่ายได้ ประเด็นดังกล่าวกำลังเป็นช่องว่างที่ต้องการการเพิ่มเติมในวรรณกรรมด้านการอภิบาลเครือข่าย (Network Governance)

2) ควรศึกษาเปรียบเทียบการทำงานรูปแบบเครือข่าย กับผลลัพธ์ของการทำงานเครือข่ายการจัดการไฟป่าว่าสามารถบรรลุประสิทธิภาพ และประสิทธิผลอย่างไร

3) อาจศึกษาเพิ่มเติมต่อยอดในประเด็นทุนทางสังคมในระดับพื้นที่เพื่อการพัฒนาการจัดการไฟป่าโดยชุมชนเชิงลึกมากขึ้น เพื่อขยายองค์ความรู้เกี่ยวกับบทบาทขององค์กรชุมชน (วัด บ้าน โรงเรียน ฯลฯ)

เอกสารอ้างอิง

ชาลี นวธราดล. (2567, 23 กุมภาพันธ์). ข้อมูลไฟป่าในไทยย้อนหลัง 10 ปี เผาผลาญไปมากกว่า 1 ล้านไร่.

<https://www.thaipbs.or.th/now/content/845>

ส่วนควบคุมไฟป่า. (ม.ป.ป.). สถิติไฟป่า. กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช. สืบค้นเมื่อ 20 มีนาคม 2569, จาก

<https://portal.dnp.go.th/Content/firednp?contentId=15705>

สำนักจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ 10 ราชบุรี. (2558). คู่มือการปฏิบัติงานสำหรับเจ้าหน้าที่ในการจัดตั้งพุทธรูทยาน.

<http://new.forest.go.th/wp-content/uploads/sites/74/2015/09/พุทธรูทยาน-รูปเล่ม.pdf>

Ansell, C., & Gash, A. (2008). Collaborative Governance in Theory and Practice. *Journal of Public*

Administration Research and Theory, 18(4), 543-571. <https://doi.org/10.1093/jopart/mum032>

FAO. (2020). *Global Fire Management Strategy*. Food and Agriculture Organization of the United Nations.

Klijn, E. H., & Koppenjan, J. (2016). *Governance Networks in the Public Sector*. Routledge.

Patton, M. Q. (2002). *Qualitative Research and Evaluation Methods* (3rd ed.). Sage.

Provan, K. G., & Kenis, P. (2008). Mode of Network Governance: Structure, Management, and Effectiveness.

Journal of Public Administration Research and Theory, 18, 229-252.

<https://doi.org/10.1093/jopart/mum015>

Wang, H., & Ran, B. (2023). Network governance and collaborative governance: a thematic analysis on

their similarities, differences, and entanglements. *Public Management Review*, 25(6), 1187-

1211. <https://doi.org/10.1080/14719037.2021.2011389>